

6. Маслоу А. Психология бытия / Абрахам Маслоу. – М.: Педагогика, 1997. – 304 с.
7. Москалец В.П. Психология религии: [посібник] / Москалец В.П.– К.: Академвидав, 2004. – 240 с.
8. Олпорт Гордон. Личность в психологии / Олпорт Гордон. – М. : Смысл, 2002, С.166–216
9. Торчинов Е.А. Религии мира. Опыт запредельного. Психотехника и трансперсональные состояния / Торчинов Е.А.– СПб. : Питер, 1998. – 384 с.
10. Франкл В. Основы логотерапии. Психотерапия и религия / Виктор Франкл.– СПб.: Речь, 2000. – 286 с.
11. Фрейд З. Будущее одной иллюзии / З.Фрейд // Психоанализ. Религия. Культура. –1991. –С. 17–65.
12. Фромм Э. Иметь или быть? / Фромм Э.– Киев:,Ника-Центр, 1998. – 393 с.
13. May R. The cry for myth / May R. –N.Y. W.W. Norton, 1991.

УДК 159.9

Демченко Я.А., здобувач кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДЕЗАДАПТАЦІЇ У ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ПСИХОТРАВМУЮЧУ ПОДІЮ

У статті розглядаються теоретичні аспекти проблеми прояву дезадаптації у осіб після травмуючих подій. Аналізується зв'язок між травмуючими подіями та проявами дезадаптації.

Ключові слова: дезадаптація, травмуюча подія, соціальна дезадаптація, дезадаптивність, особистість.

В статье рассматриваются теоретические аспекты проблемы проявления дезадаптации у лиц после травмирующих событий. Анализируется связь между травмирующими событиями и проявленными дезадаптации.

Ключевые слова: дезадаптация, травмирующее событие, социальная дезадаптация, дезадаптированность, личность.

Постановка проблеми. Психотравмуюча подія - ситуація, яка є небезпечною для життя та здоров'я людини, може супроводжуватись відчуттям безсилля, страху, жахливими картинами (військові дії, терористичні акти, вбивство, сексуальне чи фізичне насильство, ДТП, стихійні лиха). Будь-який екстремальний вплив стає катастрофічним тоді, коли призводить до великих руйнувань, викликає смерть, поранення і страждання значного числа людей (військові дії, природні катаклізми, різні катастрофи, насильства іт.д.). Величезна кількість людей стали мимовільними сві-

дками і учасниками трагедій. Події, які сьогодні відбуваються в Україні, дуже сильно впливають на людину, надаючи при цьому психотравмуючий і дезадаптуючий вплив. Дезадаптуючим можна називати такий хід психічних процесів і поведінки людини, яка призводить не до розв'язання проблемної ситуації, а до її поглиблення, до посилення труднощів і тих неприємних переживань, які вона викликає. Дезадаптація може мати і патологічний, руйнівний характер. Дезадаптаційні стани нерідко є причиною суїцидальної поведінки людини. Таким чином, вивчення даної проблеми необхідно не тільки для вимірювання даних, а також для попередження виникнення дезадаптації осіб та регуляції даного процесу та попередження наслідків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості проявів та механізмів виникнення дезадаптації особистості були висвітлені в працях видатних вітчизняних та зарубіжних психологів, соціологів та педагогів. А саме: прояви дезадаптації вивчалися К. Вільнусом, Г. Жане, Г. Залевським, А. Камнінські та іншими.

Порушенням вищих психологічних функцій, що призводять до дезадаптивної поведінки людини, присвячені дослідження Б. Братуся, К. Ігошева, В. Мясігцева, Є. Хомський.

У педагогічній психології проблему дезадаптації особистості розглядають у зв'язку з проблемою девіантної поведінки: І. Башкатов, П. Горностаї, А. Даниленко, В. Ємельянов, А. Самохіна, В. Татенко, Д. Фельдштейн, Л. Яссман.

Механізми психологічної дезадаптації та можливі шляхи її корекції аналізуються в роботах Є. Ейдеміллер, А. Лічко, Ю. Олександровського.

У працях таких науковців, як А. Бадхен, І. Баєва, І. Малкіна-Пих, Н. Осухова, Н. Федуніна були представленні основні підходи до вивчення психотравмуючих подій.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши різні наукові джерела, порівнявши теорії, підходи та дослідження можна говорити про те, що травматична подія є одним з найбільш розповсюджених чинників виникнення дезадаптації осіб.

Травмуюча подія розуміється як екстремальна критична подія, яка володіє потужним негативним впливом, ситуація загрози, що вимагає від індивіда екстраординарних зусиль по боротьбі з наслідками впливу.

Дезадаптація- стан неможливості пристосуватися до нових умов або подолати виникаючі труднощі [2].

Дезадаптованість- не процес, а стан, що виникає від незадоволення основних потреб у результаті використання неадекватних способів поведінки [2].

Проблема дезадаптації спочатку розглядалася в термінах медико-біологічного і психіатричного характеру. Згодом намітилася тенденція

до перенесення акценту на соціально-психологічні та психолого-педагогічні аспекти дезадаптації особистості.

Аналіз поняття дезадаптації показує, що воно включає в себе досить широкий спектор станів, в якому на одному полюсі знаходяться легкі розлади, що представляють переживання невдач і життєвих проблем, а на іншому адаптаційні порушення, що межують з психічними розладами, аж до нервово-психічних захворювань, в основі яких лежать функціонально-органічні ураження нервової системи [3].

Стан дезадаптації виникає, якщо патогенні впливи перевищують певний, строго індивідуальний для кожної особистості, рівень, що визначається адаптаційним бар'єром.

Дезадаптація, як будь-який процес, що має фактори виникнення і розвитку, параметри якісного стану, спрямованість розвитку, піддається класифікації. Класифікаційна характеристика необхідна для вибору оптимальних шляхів реадaptaції та профілактики дезадаптації. Класифікації можуть бути: за джерелом виникнення; за характером прояву; по області прояву; за інтенсивністю; за охопленням. Як зазначено вище, процес дезадаптації полягає у неузгодженості відносин особистості з навколишнім світом або з самим собою, тобто завжди є внутрішньо особистісним процесом, але спонукальною силою, що провокує внутрішньо особистісні порушення, можуть бути як зовнішні фактори по відношенню до особистості, так і зміни якостей самого суб'єкта. Тому за джерелом виникнення дезадаптацію підрозділяють на екзогенну, де причиною дезадаптації служать переважно зовнішні фактори, фактори соціального середовища; ендогенну, з переважним участю в процесі дезадаптації внутрішніх факторів (психогенних захворювань, індивідуальних особливостей психологічного розвитку і т. д.) і комплексну, причини виникнення якої багатофакторні [1].

Соціально-психологічна дезадаптація може виникнути внаслідок стресів, фізичних і психічних захворювань, емоційних переживань, конфліктів тощо. Найчастіше вона зумовлює збої у процесі оволодіння особистістю відповідної ролі при входженні в нову соціальну ситуацію, набуття навичок спілкування та взаємодії. Супроводжується незадоволенням особистості своїм становищем у групі, ефективністю реалізації свого комунікативного потенціалу, зниженням самооцінки, розмиванням індивідуальності, посиленням незадоволеності своїм становищем у соціальному оточенні загалом. Як правило, внутрішній конфлікт особистості між її статусом та домаганнями може спровокувати асоціальні прояви поведінки[4].

Треба звернути увагу на те, що дезадаптація, викликана ПТСР, проявляються в поведінці, діяльності, спілкуванні особистості. Крім того, що особистість сама страждає від проявів цього розладу, відчувають труднощі і негативні переживання і близькі йому люди, друзі, і трудо-

вий колектив. Соціальна дезадаптація проявляється в порушенні норм моралі і права, в асоціальних формах поведінки і деформації системи внутрішньої регуляції, референтних і ціннісних орієнтацій, соціальних установок. При соціальній дезадаптації мова йде про порушення процесу соціального розвитку, соціалізації індивіда, коли є порушення як функціональної, так і змістовної сторони соціалізації. При цьому порушення соціалізації можуть бути викликані як прямими десоціалізуючими впливами, коли найближче оточення демонструє приклади асоціального, антисуспільної поведінки, поглядів, установок, виступаючи, таким чином, як інститут десоціалізації, так і прямими десоціалізуючими впливами, коли є зниження референтної значимості провідних інститутів соціалізації, якими для людини є сім'я, робота. Дуже важливим показником дезадаптацій при ПТСР є порушення соціального статусу [1].

При яскравому прояві ПТСР форми і частота дезадаптивної поведінки в осіб співставні з найбільш неблагополучними соціальними групами. Девіантна поведінка є, по суті, яскравою формою дезадаптивної поведінки.

Зниження рівня соціальної адаптованості найбільш очевидний для оточуючих наслідок психічної травми. Серед людей, що пережили травмуючу подію значимо частіше зустрічаються такі форми дезадаптивної поведінки як алкоголізм, наркоманія, схильність до вчинення актів насильства. Також значимо частіше відбувається ауто агресивна поведінка у вигляді само ушкоджень і суїцидальних спроб.

Науковці встановили, що у особистості, яка пережила травмуючу подію можуть виникати різні форми дезадаптацій. А саме:

1. Фізична дезадаптація пов'язана з вродженими чи набутими фізичними, що знижують працездатність, утрудняють пересування в просторі, самообслуговування та ін.

2. Психологічна дезадаптація розуміється як порушення в психоемоційній сфері людини, що супроводжується спотвореною оцінкою ситуації, неузгодженістю цілей, засобів і результату діяльності, втратою самоконтролю, неадекватною поведінкою.

3. Економічна дезадаптація виражається в нездатності людини або групи, наприклад сім'ї, задовольнити свої потреби в їжі, житлі, одязі в даних економічних умовах. Іншими словами, економічна дезадаптація - це бідність, низький рівень життя.

4. Професійна дезадаптація проявляється у відсутності роботи, невідповідності між рівнем підготовки і виконуваною діяльністю, хронічною незадоволеністю роботою, у шкідливому впливі професійної діяльності, відсутності на робочому місці необхідних умов.

5. Соціально-побутова дезадаптація виражається в тому, що умови побуту не відповідають потребам людини. Наприклад, у результаті військового конфлікту людина набуває статусу біженця і, потрапляючи в

табір біженців, виявляється абсолютно непристосованим до польових умов життя.

6. Правова дезадаптація проявляється в невизначеності або в втраті правового статусу в суспільстві. У цьому випадку людина не може реалізувати свої права і не отримує гарантованих державою соціальних благ. Наприклад, особи без певного місця проживання, втратили документи і житло, втрачають статус громадянина, виборця, інваліда, пенсіонера.

7. Ситуаційно-рольова дезадаптація означає такий стан особистості або групи, яке не дозволяє їй успішно справлятися з певною соціальною роллю, необхідною в ситуації, що складається (неприйняття соціальної ролі, тобто внутрішня незгода з нею, небажання її виконувати; протиріччя виконання цієї ролі очікуванням конкретної соціальної групи, суспільства в цілому, вираженим у нормах і цінностях; виникнення гострих між рольових протиріч при виконанні соціальної ролі).

8. Соціокультурна дезадаптація характеризується нездатністю або неготовністю, а також небажанням суб'єкта соціалізації засвоїти необхідний обсяг знань, цінностей, соціальних і культурних норм, прийнятих у суспільстві [3].

У соціально дезадаптованих особистостей, як свідчать численні дослідження, «Я-образ» дещо спотворений, що призводить до зміни уявлень індивіда про себе, перегляду цінностей і цілей, збільшення соціально-психологічної дезадаптивності, втрати свого місця в соціумі. Це відбувається через порушення гармонії між внутрішнім і зовнішнім світом особистості.

Розглядаючи дезадаптацію особистості на соціально-психологічному рівні, О. Булгакова виділяє три основні різновиди дезадаптованості особистості:

- Стіяка ситуативна дезадаптованість, яка має місце тоді, коли особистість не знаходить шляхів і засобів адаптації в певних соціальних ситуаціях (наприклад, у складі тих чи інших малих груп), хоча робить такі спроби-це стан можна співвіднести зі станом неефективної адаптації;

- Тимчасова дезадаптованість, яка усувається за допомогою адекватних адаптивних заходів соціальних та внутріпсихічних дій, що відповідає нестійкій адаптації.

- Загальна стійка дезадаптованість, що є станом фрустрації, наявність якого активізує становлення патологічних захисних механізмів [1].

Результатом соціально-психологічної дезадаптації є стан дезадаптованості особистості. Основу дезадаптованої поведінки становить конфлікт, а під його впливом поступово формується неадекватне реагування на умови і вимоги середовища у формі тих чи інших відхилень у поведінці як реакція на систематично, постійно провокуючі фактори, впоратися з якими людина не може.

Якщо людина не вміє пристосовуватися і гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища, в тому числі соціальної, може відбутися дезадаптація, порушення пристосування організму до умов існування. Порушення проявляються в ригідності, соціальної «тупості», соціальної дезінтеграції та ізольованості особистості.

У психіатрії під дезадаптацією розуміється втрата пристосованості до умов соціального середовища з причини психічного захворювання (наприклад, неврозу) [3].

Дезадаптація може виникнути внаслідок короткочасних і сильних травмуючих впливів середовища на людину або менш інтенсивних, але тривалих. В результаті виникають різні збої в діяльності: зниження продуктивності праці і його якості, порушення дисципліни праці, підвищення аварійності та травматизму [4].

Дезадаптація особистості формується в наслідок порушення адаптаційних механізмів на рівні організму, суб'єкта та особистості. На рівні організму дезадаптацію поведінки можуть викликати різні відхилення в фізіологічному і фізичному розвитку, а також патологічні порушення функцій організму людини [1].

На рівні суб'єкта причиною психічної дезадаптації є порушення в області психічних механізмів життєдіяльності людини [3].

На особистісному рівні причиною дезадаптації є труднощі пристосування суб'єкта до соціальних норм поведінки, ціннісних орієнтацій, прийнятих у суспільстві, внаслідок придбаного ним негативного життєвого досвіду, неадекватного психічного розвитку.

Таким чином, до причин, що призводять до дезадаптації особистості, необхідно віднести біологічні та соціально-психологічні чинники або невідповідність соціопсихологічного і психофізіологічного статусу значної ситуації.

Л.В. Шибяєва розглядає дезадаптацію як процес, прояв і результат.

Дезадаптація як процес означає зниження адаптаційних можливостей людини в умовах середовища життєдіяльності, або в певних умовах (наприклад, в дитячому садку, класі, групі та ін.). Вона може проявлятися протягом певного часу і мати абсолютно різні наслідки. Зокрема, дезадаптація може мати мляво поточний характер і практично бути непомітною, проявляючись на певному етапі як серйозні проблеми особистості; може виявлятися різко виражено, коли людина в певній ситуації виявляється абсолютно не пристосованою до неї і не може знайти себе в ній. У цьому випадку наслідки такої дезадаптації можуть бути досить серйозними. Для людини тривала дезадаптація загрожує формуванням негативних установок, тривожності [4].

Дезадаптація як прояв є зовнішньою характеристикою будь-якого неблагополуччя людини, яке знаходить відображення в його нетиповій поведінці, ставленні та результативності діяльності в даних умовах сере-

довища. Форми прояву дезадаптації у кожної людини свої. Не рідко зовні визначити прояв дезадаптації у людини не просто. Необхідно добре знати цю людину і його типовий прояв в різних ситуаціях. Уміння своєчасно виявити прояв дезадаптації, дозволяє оперативно реагувати на ситуацію, попереджаючи глибинні негативні наслідки. Мова йде не про створення людині тепличних умов, а про попередження у нього значних негативних деформаційних наслідків під впливом дезадаптації [3].

Дезадаптація як результат - є свідчення про порівняльну оцінку якісно нового, що не відповідає середовищним умовам, нетипового для цієї людини за рівнем колишніх його можливостей поведінки і ставлення до інших і діяльності. По відношенню до особистості - це свідчення про те, що його поведінка, відносини і результативність діяльності не відповідають тим соціальним нормам, які характерні для нього в даних умовах середовища.

Дезадаптована особистість. За своєю сутністю - це людина, що відрізняється від подібних йому інших людей, в наслідок проблем адаптації середовищі життєдіяльності, що відбилися на ньому, його розвитку, діяльності, здатності вирішувати природні для цієї ситуації завдання [4].

Причинами виникнення стану дезадаптованості є:

1) пережитий психосоціальний стрес, викликаний розлученням, професійними проблемами, хронічними захворюваннями та ін.;

2) пережиті екстремальні ситуації - травматичні ситуації, в яких людина брала участь безпосередньо як свідок, якщо вони були пов'язані зі сприйняттям смерті або реальної її загрози, важких травм і страждань інших людей (або своєї власної), відчуваючи при цьому інтенсивний страх, жах, почуття безпорадності (подібні ситуації викликають особливий стан - посттравматичний стресовий розлад);

3) неблагополучне включення в нову соціальну ситуацію або порушення усталених взаємин у групі [1].

Підводячи підсумки, ми бачимо, що дезадаптація особистості як психологічне явище проявляється в поведінці, стані людини, а також у властивостях характеру дезадаптованої людини. Дезадаптація особистості складним чином, за принципом взаємовпливу, пов'язана з мотивами, цілями, завданнями, установками, домаганнями, емоційними станами, здібностями, суб'єктно-особистісними відносинами.

Дезадаптація людини зароджується, розвивається, формується і виявляється на психофізіологічному, психологічному та соціальному рівнях залежно від характеру і рівня взаємодії внутрішніх (фізіологічних, психофізіологічних, психічних) і зовнішніх (матеріальних і соціальних) факторів.

Висновки. Проаналізувавши психологічну літературу, ми можемо стверджувати, що основним наслідком травмуючої події є дезадаптація особистості. З'ясували, що дезадаптація- процес полярний адаптації, по

суті, деструктивний процес, вході якого розвиток внутріпсихічних процесів і поведінки індивіда призводить не до розв'язання проблемних ситуацій в його життя і діяльності, а до поглиблення, посиленню труднощів існування і тих неприємних переживань які їх викликають.

Розглядаючи феномен дезадаптації, слід зазначити, що існують захисні механізми, що приховують причини і частково нейтралізуючі дезадаптаційних процеси. Серед ознак дезадаптації людини виділяють об'єктивні і суб'єктивні. До об'єктивних відносять: зміна поведінки людини в соціальній сфері, невідповідність його своїм соціальним функцій, патологічну трансформацію поведінки. До суб'єктивним відносять: психоемоційні зрушення в особистості – від негативно забарвлених переживань до клінічно виражених психопатологічних синдромів. До суб'єктивних ознаками можна віднести і стан психологічного "глухого кута". Це стан, що виникає в результаті довгого перебування особистості в конфлікті (зовнішньому або внутрішньому) і відсутність необхідних адаптаційних механізмів для виходу з цього стану.

Аналіз літературних даних показав, що процес посттравматичної адаптації багатовимірний, зачіпає всі сфери людського буття (від соціальної до біологічної) і не зводиться тільки до розвитку ПТСР.

Перспективи подальшого дослідження. Проблема дезадаптації особистості, яка пережила травмуючу подію дуже впливає як на саму особистість так і на оточуючих її людей. Тому потрібно велику увагу приділяти способам попередження та корекції дезадаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булгакова О.С. Адаптивные изменения различных уровней организации личности / Булгакова О.С. –СПб.: НПЦ ПСН, 2012. – 113 с.
2. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Бурлачук Л.Ф.– СПб.: Питер, 1999. – 518 с.
3. Вельчинская Т.П. Подходы к проблеме дезадаптации: медицинский, социально-психологический и онтогенетический / Вельчинская Т.П. – М.: ТЦ Сфера, 2001. – 160 с.
4. Шibaева Л.В. Социальная дезадаптация детей и подростков: причины, проявления, преодоление/ШibaеваЛ.В.–М.: Роспедагеснтво, 1996. – 184 с.